

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ЎЗБЕКИСТОН ГЕОГРАФИЯ ЖАМИЯТИ

**ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТАБИИЁТ-ГЕОГРАФИЯ ФАКУЛЬТЕТИ
ГЕОГРАФИЯ КАФЕДРАСИ**

**ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ ФАРҒОНА ШАҲАР КЕНГАШИ «АГРАР, СУВ
ХЎЖАЛИГИ МАСАЛАЛАРИ ВА ЭКОЛОГИЯ» БЎЙИЧА ДОИМИЙ
КОМИССИЯСИ**

**«ФАРҒОНА ВОДИЙСИ: ТАБИАТИ-АҲОЛИСИ-ХЎЖАЛИГИ ЯНГИ
ТАДҚИҚОТЛАРДА
(геоэкологик жиҳатлари)»**

**РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ**

**ФЕРГАНСКАЯ ДОЛИНА: ПРИРОДА-НАСЕЛЕНИЯ- ХОЗЯЙСТВА В
НОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (геоэкологические аспекты)**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

ФАРҒОНА-2015

Ушбу тўплам Фарғона давлат университетида ўтказилган **“Фарғона водийси: табиати–аҳолиси–хўжалиги янги тадқиқотларда** (геожкологик жиҳатлари)” мавзуидаги Республика илмий-амалий конференцияси материаллари асосида тайёрланди. Мақолалар ва материалларда берилган маълумотлар ҳамда матн мазмуни учун масъулият муаллифлар зиммасига юклатилган.

Тўплам Олий ўқув юртлари талабалари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари, умумтаълим мактабларининг ўқитувчилари, илмий тадқиқотчилар ва магистрантлар учун мўлжалланган.

БОШ МУҲАРРИР:

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ:

Ю.И.Аҳмадалиев

О.Абдуғаниев,

Р.Пирназаров,

(масъул котиб)

Р.Холиқов,

Ҳ.Абдувалиев

© Фарғона давлат университети, 2015 йил

$$C_{\lambda} = \frac{P_{\tau} G^2 \lambda^2 c \tau \theta^2}{P_0 \cdot 10^{0.1\xi} \cdot 7 \cdot 10^3}.$$

Bunda P_{τ} radiolokatoridan chiqishdagi impuls quvvati, vattlarda; G - antennaning kuchayish koeffitsiyenti; λ - to'liq uzunligi, sm da; c - yorug'lik tezligi, sm/s da τ - impuls davomiyligi, sekunda; θ - yo'nalish diagrammasi, radianda; P_0 -

qabul qurilmasi, sezgirligi, vattlarda; ξ - to'liq o'tin va fider traktida to'liqning susayishi, db. O'lchov birliklarini joyiga qo'yib chiqsangiz C_{λ} ning birligi sm^3 ekanligini ko'rasiz. n - nisbiy kattalik bo'lib, detsibellarda o'lchanadi:

$$n = 10 \lg \frac{P_r}{P_0}.$$

Bunda P_r - aks nur quvvati, P_0 - qabul qurilmasi o'lchay oladigan minimal signal quvvati bo'lib, vattlarda o'lchanadi.

Radiolokatsion aks nur qiymatini o'lchash uchun radiolokator doimiysi aniqlangan bo'lsa, aks nur quvvati P_r ning P_0 ga nisbatan kattaligini va nishongacha

bo'lgan masofani radiolokator yordamida o'lchash kifoya. Hukosa o'rnida shuni aytish joizki bizning yurtimizda ham shunday usullarning innovatsiyalarini joriy qilish mumkin. Misol uchun mavjud elektronik o'lchash asboblari mexanik holatini ham mexanizatsiyalashtirish mumkin.

ФАРҶОНА ВОДИЙСИ АДИБЛАРИДА ЛАЛМИ БОҒДОРЧИЛИК ИМКОНИАТЛАРИ

Қориев М.

Наманган давлат университети

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013-йил 19-апрелда «2013-2017 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Унда 2013-2017 йиллар давомида томчилатиб суғориладиган боғ, узумзор, сабзавот ва полиз майдонларини 25000 гектарга етказиш режалаштирилган.

Президентимизнинг мана шу қарорини инобатга олган ҳолда Наманган Давлат Университети география кафедрасида арид ҳудудларда суғормасдан боғ барпо этиш имкониятини аниқлаш бўйича тажриба ўтказилди. Илк тажриба 2013-йилда Уйчи туманининг шимолий адир ҳудудларида ўтказилиб, у 2014-йилда давом еттирилди. Бу тажрибани биз ўрик, олма ва шафтоли кўчатлари устида олиб

бордик. Натижалар шуни кўрсатдики адир ҳудудларида суғормасдан боғ барпо этиш имкониятлари мавжуд экан.

Буни инобатга олиб 2014-йилда дастлабки тажриба ўтказилган ҳудуд ёнида янги тажриба майдонини ташкил етдик. Бу тажриба аввалгисига нисбатан кўпроқ кўчатлар устида олиб борилди. Бунинг учун 0,05 га ер майдонини ажратиб олдик ва унга сув кирмаслиги чора-тадбирларини кўрдик. Бу ҳудудга 19-март куни 5 тупдан ўрик, олча, олхўри ва беҳи кўчатлари, 15 туп олма ҳамда 10 туп шафтоли кўчатларини ўтказдик. 26-март куни ҳар бир кўчат танаси атрофини (кўчат танасидан 60-80 см радиусда) тупроқдаги намнинг буғланишига йўл қўймаслик учун доира шаклида целофан билан қоплаб чиқдик. Целофан остида тупроқ ҳарорати ортиб кетишининг олдини олиш учун, унинг устини 3-5 см калинликда тупроқ билан кўмиб қўйдик.

Атмосфера ёгинларини тўплаш ва

тупроқ намлигини ошириш мақсадида кўчатлар танаси атрофини қопланган целофан чегараси бўйлаб, айлана шаклида 30 см чуқурликда ариқча қовлаб чиқдик. Кўчатларнинг ўсиши ва ривожланишини экилган кундан бошлаб вегетация охиригача кузатиб бордик. Кузатиш натижалари жадвалда жамланган. Жадвал маълумотлари кўрсатишича, кўчатлар вегетация даврида суғорилмаса ҳам яхши ўтказган; гуллаш, қийғос гуллаш, барг ёзиш, вегетация даври охирида барг тўкилиши даврлари суғориладиган дарахтлар вегетацияси билан бир хил бўлди. 2013-йили экилган тажриба кўчатларининг биринчи йилги ўсиш ва ривожланиш кўрсаткичлари сустроқ бўлган эди. Уларнинг 2014-йилги ўсиш ва ривожланиши аввалги йилдагига нисбатан юқори бўлди. 5 туп ўрик кўчатларида 100га яқин гул куртаклари гуллади, аммо мева тугмади. Айрим кўчатлар бир йил давомида хатто бир метрдан ҳам баландроқ ўсди.

2014-йилда янги ташкил этилган

тажриба боғидаги кўчатларнинг турига қараб ўсиши ва ривожланиши ҳар хил бўлди. Шафтоли ва беҳининг ўсиши қолган кўчатларга қараганда нисбатан яхши бўлди. Энг паст натижалар олхўри, олма ва ўрикда кузатилди.

Олиб борилган тадқиқотлар натижаларига кўра, кузда кўчириб қўйиб, баҳорда экилган кўчатларнинг ривожланиши сустроқ бўлди. Ҳатто айрим туплари қуриб ҳам қолди. Олхўри, олма ва ўрикда ривожланиш суръатининг паст бўлишига шу ҳолат сабаб бўлди. Шафтоли ва беҳининг баҳорда кўчириб олиб келиб экилганлиги сабабли уларнинг ривожланиши нисбатан юқори бўлди. Ҳаво ҳарорати ўта иссиқ бўлган кунларда, кўчатлар барги бироз сўлишгандай бўлди. Аммо, кечга яқин яна тикланди. Ёғиннинг жуда кам бўлишига қарамасдан, кўчатларнинг ҳолати яхши бўлганлиги ушбу усул ёрдамида боғдорчиликни сув тақчил ҳудудларда ҳам ривожлантириш мумкинлигини кўрсатди.

Жадвал

2014-йил янги ташкил этилган боғнинг қузатув натижалари

Кўчат номи	Ўрик	Шафтоли	Беҳи	Олча	Олхўри	Олма
Экилган кун	19.03.	19.03.	19.03.	19.03.	19.03.	19.03.
Целофан билан қопланган кун	26.03.	26.03.	26.03.	26.03.	26.03.	26.03.
Экилган кўчатлар сони(туп)	5	10	5	5	5	15
Гуллашни бошлаган кун	-	10.04.	-	-	-	-
Қийғос гуллаган кун	-	13.04.	-	-	-	-
Барг ёзишни бошлаган кун	15.04.	08.04.	10.04.	05.04.	13.04.	10.04.
Қийғос барг ёзган кун	01.05.	25.04.	20.04.	20.04.	25.04.	25.04.
Мева туккан кун	-	-	-	-	-	-
Барг сарғайиши бошланган кун	10.09.	10.10.	25.10.	10.09.	12.10.	25.10.
Барг тўкилиши бошланган кун	20.09.	27.10.	02.11.	15.09.	25.10.	05.11.
Барг тўкилиши тугаган кун	01.10.	15.11.	17.11.	01.10.	12.11.	20.11.
Кўчат экилгандаги ердан ўртача баландлиги (см)	70-100	90-100	80-100	50-100	100-110	80-100
Вегетация охиридаги кўчат баландлиги (см)	90-120	100-130	100-130	80-130	110-120	90-120
Вегетация охиригача қуриган кўчатлар сони(туп)	3	-	1	2	3	-

Холиқов Р., Дехқонова Ш., Мамажонова М. ТЎХТАГУЛ СУВ ОМБОРЛАРИ СУВ РЕЖИМИНИНГ ЎЗГАРИШИ ВА УНИ ФАРҒОНА ВОДИЙСИ СУҒОРИЛАДИГАН ХУДУДЛАРИНИНГ СУВ ТАНҚИСЛИГИГА ТАЪСИРИНИ БАХОЛАШ.	55
Закирова С., Махкамов А., Бобохонова С. Тошмирзаева Г. ВОДОПРОНИЦАЕМАЯ СПОСОБНОСТЬ ПЕСКА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СОЗДАННОГО И ЕСТЕСТВЕННОГО ЭКРАНОВ.	58
Отажонов Ш.Э. Отажонova С.Р. ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА ТУПРОҚ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ВА УЛАРНИ МУХОФАЗА ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.	60
Холдаров Д., Шукурова М., Йўлдашева М., Холдарова М. МАРКАЗИЙ ФАРҒОНА ТУПРОҚЛАРИДА ГУМУС ВА ОЗИҚА ЭЛЕМЕНТЛАРИ.	62
Турдалиев А. МАРКАЗИЙ ФАРҒОНАНИНГ АРЗИК-ШОХЛИ ТУПРОҚЛАРДА ПЕДОГЕОКИМЁВИЙ БАРЬЕРЛАР.	64
Абдуллаева Д.Н., Хайдарова О.А., Ҳакимова З.Ф. ФАРҒОНА ВОДИЙСИ СЕЛ ТОШҚИНЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ГЕНЕЗИСИ ҲАҚИДА.	66
Турғунов Д.М., Қўшоқов А.Т. ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ДАРЁЛАРИДА КУЗАТИЛГАН КАМ СУВЛИ ЙИЛЛАР ҲАҚИДА.	69
Мирзахмедов И., Суюмкулов О. ИҚЛИМ ИСИШИ ВА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҲАВО ҲАРОРАТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.	71
Кадирова С.Н., Бобохонова М.Н., Эрлапасов Н.Б. ШОҲИМАРДОНСОЙ ҲАВЗАСИДАГИ МУЗЛИКЛАР ВА УЛАРНИНГ ДАРЁ ОҚИМИНИНГ ҲОСИЛ БЎЛИШИДАГИ АҲАМИЯТИ.	73
Абдуназаров Л.М., Тобиров О.Қ. ФАРҒОНА ВИЛОЯТИДА ДЕФЛЯЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ ЮЗАГА КЕЛТИРУВЧИ ОМИЛЛАР ВА УЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ.	75
Рахмонов К.Р., Хамзаева Ж.Т., Хайдарова О.А. ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ДАРЁЛАРИНИНГ СУВ РЕСУРСЛАРИ ҲАҚИДА	77
Баратов А.С. ПОДШООТАСОЙ ДАРЁ СУВЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ.	80
Артикова Ф.Я., Мирвалиева Н.Р., Расулева З.К. ДАРЁЛАРНИНГ ВЕГЕТАЦИЯ ВА КАМ СУВЛИ ДАВРЛАР ОҚИМЛАРИНИНГ ЙИЛЛАРАРО ЎЗГАРИШИ.	82
Солиев И., Солиев Ш. СЎХ ДАРЁСИ СУВ ОҚИМИ ЎЗГАРИШИНИНГ ХУДУДДАГИ ЕР ОСТИ СУВЛАРИГА ТАЪСИРИ.	85
Баратов Х.А., Ширинбоев Д.Н. СУҒОРИШ ТАРМОҚЛАРИДА СУВ ЙЎҚОЛИШ САБАБЛАРИ.	87
Isoqov D.I. YOG'INGARCHILIKLARNI O'LGHASHNING RADIOLOKATSION USULI.	89
Қориев М. ФАРҒОНА ВОДИЙСИ АДИБЛАРИДА ЛАЛМИ БОҒДОРЧИЛИК ИМКОНИАТЛАРИ.	91
Мусаев И.М., Турдиев Т., Худойкулов Н. СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРНИ ИҚТИСОДИЙ БАХОЛАШ УСЛУБИЯТЛАРИ ХАМДА КАРТАЛАШТИРИШ	93
Turdaliyev A., Mirzaqosimov N., Ergasheva M. SUG'ORILADIGAN TUPROQLARDA BIOMIKROELEMENTLAR.	94
Ҳайитов Ё. Қ. ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ШАКЛЛАНАДИГАН ҚАЙТАРМА СУВЛАР ДИНАМИКАСИ ҲАҚИДА.	96
Юлдашев Ғ., Сотиболдиева Г. КОЛМАТАЖЛАНГАН ТУПРОҚЛАР ГЕНЕЗИСИ ВА ЭВОЛЮЦИЯСИ.	98
Мусаев И.М., Мирпаёзов Ш., Ҳакимова К.Р. Худойкулов Н. ЕР	